

МАСТАЦКАЯ КУЛЬТУРА БІБЛІЙНАЙ ПЕРЫФРАСТЫКІ Ў ШМАТМОЎНАЙ ЛІТАРАТУРЫ БЕЛАРУСІ XVI–XVII СТ.СТ.

THE ARTISTIC CULTURE OF BIBLICAL PARAFRASTICISM IN MULTILINGUAL POETRY OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA OF THE 16TH CENTURY

В статье рассматривается многоязычная литература Великого Княжества Литовского как важный элемент белорусского культурного наследия эпохи Ренессанса. Анализируются общие тенденции ее развития в условиях взаимодействия гуманистических и реформационных идей, в первую очередь активизация в XVI в. художественных интерпретаций канонических текстов христианства. На примере поэзии Иоганна Мюлиуса и Гальяша Пилигримового прослеживаются творческие методы авторов, а также художественные особенности поэтической библейской парафрастики, представленной в литературе Беларуси XVI века на языках античности.

Ключевые слова: библейская парафрастика, парафраза, Реформация, многоязычная поэзия Великого Княжества Литовского, христологическая поэзия, протестантское книгоиздание, протестантская литература, Иоганн Мюлиус, Гальяш Пилигримовский.

The article considers the multilingual literature of the Grand Duchy of Lithuania as an important element of the Belarusian cultural heritage of the Renaissance. The general tendencies of its development are analyzed in the condition of interaction between humanistic and reformational ideas, first of all, activation in the XVIth c. of artistic interpretations of the canonical texts of Christianity. On the example of the poetry of Ioann Mylius and Halias Pilgrimovius, the creative methods of the authors are traced as well as the artistic features of poetic biblical paraphrasticism, represented in the literature of Belarus of the XVIth century in the languages of antiquity.

Keywords: biblical paraphrasticism, paraphrase, Reformation, multilingual poetry of the Great Duchy of Lithuania, christological poetry, protestant book publishing, protestant literature, Ioann Mylius, Halias Pilgrimovius.

Науч. рук. – Ж.В. Некрашевич-Короткая, доктор филологических наук, профессор БГУ, Минск, Беларусь.

Беларускае кнігавыданне эпохі Ренесансу развівалася пад уздзеяннем такіх самых культурна-асветніцкіх ідэй, якія дамінавалі ў Еўропе перыяду Рэфармацыі. Пераважную колькасць тэкстаў гэтага перыяду ў духу свайго часу складалі тэалагічныя сачыненні – пераклады ці пералажэнні Бібліі, якія адначасова рабіліся выдатнымі ўзорамі прыгожага пісьменства. Друкарні пачалі масава з’яўляцца ў Вялікім Княстве Літоўскім (далей – ВКЛ) у сярэдзіне XVI ст. і спачатку існавалі ў якасці сродку рэлігійнай прапаганды, у залежнасці ад чаго абіралі тую ці іншую мову: напрыклад, «друкарня Мамонічаў спецыялізавалася на праваслаўных кірылічных кнігах, друкарня М.К. Радзівіла – на каталіцкай лацінамоўнай літаратуры, друкарні Д. Лянчыцкага і Я. Карцана – на пратэстанцкіх польскамоўных і лацінамоўных выданнях» [1, с. 36]. Апроч таго, нароўні з мясцовымі аўтарамі на мастацкай ніве з’явіліся вандроўныя вучоныя-гуманісты з Іспаніі, Германіі, прапаведнікі і тэолагі з Францыі і Польшы. Такім чынам, тагачасная літаратура мела полілінгвістычны характар, што спрыяла яе шырокаму распаўсюджванню і адлюстроўвала культурны плюралізм дзяржавы.

Значная частка твораў XVI ст. стваралася на латыні, цікавасць да якой у ВКЛ абудзіўся не толькі ў межах сярэднявечнай традыцыі – выкарыстання яе як мовы справаводства, культуры і адукацыі, – але і ў сувязі з новай, гуманістычнай тэндэнцыяй. Тагачасная lingua franca, лацінская мова была інструментам успрымання рэнэсанснай культуры. На тэрыторыі Княства яна падтрымлівалася вавасцю аўтарства Бібліі (адначым, што моцны ўплыў у гэты час меў пратэстантызм) і, урэшце, ажасцілася ў дасканальны сінтэзе багаслоўскай маралі з вытанчанасцю класічных, антычных, крыніц. І тое, і другое спалучалася ў кантэксце адукацыйнай традыцыі. «З даўнейшых часоў на Беларусі сфарміравалася высокая этычная парадыгма, звязаная з працэсам набывання ведаў. Найбольшае значэнне гэта культурная асаблівасць набыла ў эпоху Ренесансу» [2, с. 60]. Таму галоўнай задачай літаратуры стала скарыстоўванне здабыткаў Ренесансу для рэлігійнай асветы, што найбольш яскрава адбілася ў вершаванай спадчыне.

«Як арыентаваная на інтэрпрэтацыю кананічных тэкстаў, так і традыцыйная (эпічная, панегірычная, элегічная і г.д.) лацінамоўная паэзія была жаданай госяй пры дварах магнатаў і шляхты Вялікага Княства Літоўскага» [2, с. 62]. У 60-х гг. XVI ст. прыворным паэтам і выхавальнікам дзяцей магната Грыгорыя Хадкевіча быў Іаган Мюліус, роэта laureatus, якога нямецкі даследчык Георг Элінгер прызнае адным з найбольш выдатных рэлігійных паэтаў (побач з Іаганам Стыгеліусам і Георгам Фабрыцусам) [3]. Біблійныя парафразы Мюліуса найбольш поўна прадстаўлены ў зборніках «Асноўныя палажэнні хрысціянскага веравучэння» (1561) і «Паэтычныя творы» (1568). Яны

спалучаюць у сабе рысы рэнесанснай паэзіі, рэлігійны плюралізм Рэфармацыі, падмацаваны стаўленнем да сакральнага тэксту праз тэзу *sola scriptura*, а таксама дасканалае веданне біблейных тэкстаў і здабыткаў габрэйскай культуры.

Паэтычныя парафразы Іагана Мюліуса даволі блізка трымаюцца арыгінальнага тэксту Сэптуагінты. У яго перастварэннях гэта эксклюўца праз выкарыстанне ўстойлівых выразаў (напр., *παντοκράτωρ Βασιλεὺς* [5]) і лексікі зыходнага тэксту: па сутнасці, перад намі – спроба паэта пакласці кананічны, безумоўна знаёмы адрасату фрагмент на грэчаскі метр. Але ў выніку творчай апрацоўкі парафраза Мюліуса атрымлівае больш урачыстую, архаізаваную афарбоўку. Аўтар дасягае сваёй эстэтычнай мэты, па-першае, праз сінтэз прастай біблейскай мовы (з рысамі, уласцівымі грэчаскаму кайнэ) з эпічнымі формамі іанійскага дыялекту. На фанетычным узроўні гэта характэрнае для Гамера расцягванне галосных *metri causa*, як у формах *ἐπιπᾶθειν*, *ἔειπεν*. На марфалагічным – афіксы, якія з’яўляюцца маркерамі эпічных моўных адзінак: для назоўнікаў тэматычнага скланення на -ο – канчатак -ο ὦ genetivus singularis (напр., *νέλοιο, σταθεροῖο*) і -οισι(v) у dativus pluralis (напр., *ἄλλοισιν, βροτέοισι, ἀνθρώποισι*), а таксама канчатак -εσσι(v) у dativus pluralis назоўнікаў атэматычнага скланення (напр., *μυρόεσσι*). Ствараючы паэтычную інтэрпрэтацыю «Δεκάλογος», аўтар таксама ўжывае натуральную для іанійскага дыялекту форму *σῆσι* ад прыналежага займенніка трэцяй асобы *σός*.

Апроч таго, верш атрымлівае асаблівую мастацкую ўзнёслаць з-за шматгранных сувязей на інтэргэктавым узроўні. «Дэкалог», безумоўна, дыдактычны па сваім характары, набывае ў Мюліуса рысы эпічнасці. Прыгадаем таксама, што ў арамейскамоўным Старым Запавеце прازیчаная і вершаваная формы размяжоўваюцца вельмі ўмоўна, а ў найбольш напружаных момантах (якім з’яўляецца і «Дэкалог») гэкт найчасцей рытмізуецца да паэтычнай «кансістэнцыі». Разам з такой спасылкай да першакрыніцы Мюліус таксама прыцягвае здабыткі антычнай эпікі, прынамсі Гамеравай: гекзаметр, вобразы (эпітэты, уласцівыя боствам у старажытнагрэчаскай традыцыі і – выключна паэтычная – персаніфікацыя Бога), моўная гульня нахштальт перыфразаў *σлухаць як трымаць вушамі* ці *рабскі дзень* (*δοῦλιον ἦμαρ*) у сэнсе няволі. Такім чынам, Мюліус на базе формы і зместу кананічнага тэкста стварае блізкія да яго, але цалкам самастойныя мастацкія тэксты.

У адрозненне ад парафразы Мюліуса, пералажэнні Гальяша Пільгрымоўскага маюць значна больш выражаную прысутнасць аўтара ў тэксце. У яго выданні «Пра герояў у Касцёле Божым» (1585) спалучыўся погляд удзельніка Інфлянцкай вайны (1557–1582), дыпламата, літаратара і пратэстанта. Сама назва твора «сведчыць пра тое, што трактат прысвечаны жыццю і подзвігам славетных біблейскіх персанажаў і герояў старажытнасці. У кнізе даследуецца сутнасць гераізму і разглядаюцца ягоныя канкрэтныя праявы ў жыцці чалавека» [1, с. 269]. Сярод прازیчных фрагментаў у першай кнізе трактата «Пра герояў у Касцёле Божым» паэтычных – толькі два: глава «Эва» (цалкам) і вершаваны эпизод у главе «Язафат».

«Эва» – паэтычная фантазія на тэму першых глаў кнігі Быцця. Добра вядомы чытачу сюжэт дазваляе перанесці акцэнт з нарагатунага пераказу на аўтарскую інтэрпрэтацыю. Паданне пра першародны грэх Пільгрымоўскі пераўтвараў у вершаваны апавед-навучанне ад першай асобы, аздоблены адмысловымі дэталямі, мастацкімі сродкамі і дыдактычным заключэннем. Кананічны тэкст да тэму, але яго мастацкае ўвасабленне праяўляецца як прадукт вытанчанага славеснасці. Так, маналог набліжаецца да драматычнага, а вобраз прамачі робіцца па-рэнесанснаму рэльефным: «Ты да месяца падобная, ты дачка світанку» (*Tu lunae similis; tu aurorae filia*), – звяртаецца да яе Адам (тут і далей пераклад наш. – А. Г.). Яе ж простая мова дапаўняецца элементамі красамоўства: рытарычным пытаннем напрыканцы апаведу (*Coelo quae venerat alto / Imago nunc ubi est Dei?* – «Дзе цяпер тое аблічча Бога, што зышло з высокага неба?»), зваротам да прыроды (*Vos agri, vos o flores, atque cupressi, / Lamenta jam nunc fundite* – «Дык вы, палі, вы, о кветкі, і кіпарысы / Слёзы цяпер праліце») і зваротам да нашчадкаў-чытачоў у апошнім катрэне:

Discite justitiam moniti, atque assuescite recto,
O vos nepotes candidi.
Forsitan auertent nostrae contagia culpae
multum benigni coelites.

[4]

– «Дазнавайцеся справядлівасці, памятаючы, і прывучайцеся правільна, / О вы, нашчадкі чыстыя. / Магчыма, адхіляць датычнасць да нашай віны / шматразова лагодны жыхары неба».

Такім чынам, паэты, якія ствараюць біблейныя парафразы ў сярэдзіне XVI ст., ставяць перад сабой аднолькавую адукацыйна-асветніцкую мэту і ў межах рэнесанснай культуры аднолькава імкнуча

да дасканалай літаратурнай формы. Дасягаючы яе рознымі паэтычнымі сродкамі, яны трансліююць актуальныя ідэі сваёй эпохі.

Літаратура

1. Кавалёў С. В. Шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнэсансу. Мінск, 2010.
2. Некрашэвіч-Кароткая Ж. В. Шматмоўная літаратура Беларусі ў кантэксте актуальных літаратуразнаўчых канцэпцый: дапаможнік. Мінск, 2015.
3. Georg Ellinger, Einleitung, in: Idem (Hrsg.), Deutsche Lyriker des sechzehnten Jahrhunderts, Berlin: Verlag von Speyer u. Peters, 1893. S. VII.
4. Pilgrimovius H. De heroibus in Dei Ecclesia. Cracoviae, 1585.
5. Μύλιος Ι. Τὰ τῆς Χριστιανῶν κατηχήσεως μέρη κεφαλαιωδῶς μέτροις Ἑλληνικοῖς συγγεγραμμένα παρὰ τοῦ Ἰωάννου Μυλίου Λιβερνοδέως. Cracovia, 1561.